

Sloboda Midorović, LL. M.¹

**Prof. dr Slobodan M. Marković:
PRAVO INTELEKTUALNE SVOJINE
I INFORMACIONO DRUŠTVO
Službeni glasnik, Beograd, 2014.**

Savremeno društvo obeleženo je ekspanzijom informacionih tehnologija bez čije se primene gotovo ne može zamisliti normalno funkcionisanje brojnih oblasti društvenog života. Dinamika plasiranja informaciono-tehnoloških inovacija na tržištu često prevazilazi sposobnosti pojedinca da ih za kratko vreme usvoji, pri čemu se praćenje i ovladavanje rezultatima tehničko-tehnološkog napretka neretko nameće kao nužnost. Na udaru promena u oblasti informacionih tehnologija našlo se i pravo intelektualne svojine, naročito pojedini njegovi oblici, poput autorskog prava. Konstatacija da društvene promene daju podsticaj legislativnoj aktivnosti navodi nas na pitanje da li je i u kojoj meri aktuelno pravo intelektualne svojine, koje počiva na principima iz XIX veka, sposobno da pruži odgovore na krupne promene koje su se u međuvremenu desile u oblasti informacionih tehnologija.

Brojna su pitanja koja je razvoj informacionog društva aktualizovao u kontekstu prava intelektualne svojine. U prvom redu, da li informaciono-tehnološka revolucija nameće potrebu za revidiranjem prava intelektualne svojine u cilju omogućavanja pravednijeg pristupa intelektualnim dobrima od strane članova društvene zajednice. Zatim, da li će budućnost doneti promene u prav-

¹ Autor prikaza je diplomirala na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu 2010, dok je zvanje LL. M. stekla na Pravnom fakultetu Karl Franc Univerziteta u Gracu 2013. godine.

cu defavorizovanja partikularnih interesa titulara prava intelektualne svojine, tj. privatnih korporacija, kao derivativnih sticalaca ovih prava, za račun dobrobiti društvene zajednice. Odnosno, da li će razvoj informacionih tehnologija ojačati poziciju svetske javnosti i omogućiti izmenu dosadašnje prakse podložnosti međunarodnih organizacija i nacionalnih zakonodavstava pritiscima moćnih industrija. Istovremeno se nameće pitanje da li je potrebno preispitati balans između interesa vlasnika zaštićenih intelektualnih dobara i njihovih korisnika u pravcu slabljenja zaštite intelektualnih dobara, kao i u kom pravcu je realno očekivati dalji razvoj prava intelektualne svojine. Ovo su neke od tema koje se obrađuju u knjizi *Pravo intelektualne svojine i informaciono društvo*, autora Slobodana M. Markovića.

U svojoj knjizi autor pruža novu perspektivu gledanja na pravo intelektualne svojine u cilju njegove demistifikacije i demitologizacije. On ukazuje na široko zastupljenu, pogrešnu predstavu, koja se propagira u javnosti u vezi sa ovom pravnom granom, zarad podržavanja interesa krupnog kapitala na štetu opšte društvene koristi i blagostanja. Ovakav nesvakidašnji pristup tematici će, pretpostavlja se, za većinu čitalaca predstavljati novinu, što ujedno preporučuje delo, kako pravnicima tako i ekonomistima, sociolozima, filozofima i svima onima koji gaje interesovanja za ovu pravnu oblast. Ono što posebno izdvaja knjigu jeste sagledavanje prava iz korpusa intelektualne svojine iz ekonomskog ugla, odnosno kroz ekonomsku analizu njihovih efekata.

Nakon pregleda skraćeniica kojima se služio prilikom pisanja knjige, autor daje svoje uvodne napomene sa ciljem da čitaoca uvede u tematiku, koju obrađuje u narednih devet poglavlja, rezimirajući je u zaključnim razmatranjima, datim na srpskom i engleskom jeziku. Na kraju knjige čitalac se može upoznati sa literaturom koja je konsultovana prilikom njenog pisanja.

Ključne celine kroz koje se obrađuje materija prikazane su u okviru devet poglavlja: *Informaciono društvo i njegove karakteristike*, *Ekonomski aspekti prava intelektualne svojine*, *Patentno pravo*, *Autorsko pravo*, *Pravo žiga*, *Pravo intelektualne svojine i pravo konkurencije*, *O svojinskom karakteru prava intelektualne svojine*, *Šta danas pokreće zakonodavne procese u pravu intelektualne svojine* i *Pravo intelektualne svojine i pravda*. Materija knjige, sa prikazom literature, predstavljena je na 350 sadržajnih strana.

U prvom poglavlju autor pruža objašnjenje pojmova značajnih za razumevanje sadržine knjige kao što su podatak, informacija i znanje, te skreće pažnju na ulogu kognitivnih sposobosti u njihovom terminološkom razgraničavanju. Termin informaciono društvo usvaja se kao najpodesniji da odrazi tehnološke i sociološke aspekte nove epohe, pri čemu se ukazuje na isprepletenost koncepta informacionog društva sa fenomenom globalizacije. Promene u domenu informacionih tehnologija trasirale su put tranziciji društva, koje iz industrijske

prelazi u informacionu eru. Na bazi navedenih promena, predočavaju se moguće vizije budućnosti. Realno je očekivati, zaključuje autor, da će konstante svih dosadašnjih društvenih organizacija poput moći, prisvajanja i sukoba interesa i dalje biti prisutne. Uloga obrazovanja se izdvaja kao ključni faktor za upotrebu informacionih mreža i kompjutera u funkciji ekonomskog rasta i razvoja u nerazvijenim delovima sveta. Najistaknutiju odliku savremenih informacionih tehnologija autor vidi u njihovoj pristupačnosti pojedincu, te u mogućnosti povezivanja pojedinaca radi zajedničkog delovanja i ostvarivanja uticaja na javno mnjenje i nosioce ekonomske i političke moći u svetu. Na kraju poglavlja predviđaju se dva moguća scenarija uslovljena tehnološkom revolucijom. Prvi se ogleda u uspostavljanju totalitarnog društva, u kome bi informaciona dostignuća bila iskorišćena u svrhu uspostavljanja nadzora i kontrole nad ljudima od strane birokratskih centara moći. Drugi bi, nasuprot prvom, mogao da doprinese upotrebi savremenih tehnologija radi otklanjanja razlika u razvijenosti pojedinih država i regiona i uspostavljanju opšteg blagostanja. Uvodno poglavlje knjige autor zaključuje konstatacijom da je kritičko sagledavanje prava intelektualne svojine nužno radi njegovog prilagođavanja potrebama savremenog informacionog društva.

Drugo poglavlje posvećeno je ekonomskim aspektima prava intelektualne svojine. Najpre se daje pregled najvažnijih ekonomskih pojmova kao što su tržište, svojina, javna dobra, monopol, transakcioni troškovi, asimetrija informacija i ekonomska renta. Približavanje sadržaja ovih pojmova umnogome olakšava shvatanje ostatka knjige i uviđanje razloga nastanka i značaja pojedinih prava intelektualne svojine, kao i njihovih ograničenja. U daljem izlaganju autor se bavi tipologijom prava intelektualne svojine, uzimajući predmet njihove zaštite za kriterijum podele. Navedena klasifikacija razlikuje prava kojima se pruža zaštita intelektualnim tvorevinama, pseudotvorevinama i oznakama. Praktični značaj ove podele se ogleda u obimu prava koja se garantuju njihovim stvaraočima. Tvorevine, koje spram mere ličnog pečata možemo deliti na autorska dela, interpretacije, industrijski dizajn, topografije integrisanih kola, pronalaska i biljne sorte, predstavljaju intelektualna dobra koja su rezultat duhovnog stvaralaštva koje je svojstveno samo čoveku. Stvaraoci tvorevina, pored imovinskopravnih, uživaju i određena lična prava. S druge strane, pseudotvorevine, među koje se ubrajaju fonogrami, videogrami, emisije i baze podataka, predstavljaju plod privredne delatnosti fizičkog ili pravnog lica i garantuju svojim stvaraočima samo imovinskopravna ovlašćenja. Funkciju razlikovanja robe i usluga na tržištu vrši oznaka, koja svom tvorcu obezbeđuje samo imovinskopravna ovlašćenja. Analizirajući dalje ekonomske funkcije prava intelektualne svojine, autor izlaže dva moguća pristupa privrednih subjekata intelektualnim dobrima. Prvi podrazumeva investiranje značajnih sredstava u

istraživanje i razvoj, što u krajnjem ishodu treba da doprinese stvaranju novih intelektualnih dobara. Drugi se žargonski označava kao besplatna vožnja (*free riding*) i podrazumeva izvlačenje koristi privrednih subjekata iz rezultata investiranja njihovih konkurenata u intelektualna dobra. Upravo je karakter intelektualnih dobara kao javnih dobara uslovio potrebu za zakonskom intervencijom u cilju sprečavanja prevaljivanja troškova investicije u duhovno dobro na stvaraoca i prelivanje dobiti koju intelektualno dobro generiše na subjekte koji se na njemu „besplatno voze”. Pomenuta zakonodavna intervencija rezultirala je nastankom prava intelektualne svojine sa ciljem da stvaraocu omogući materijalno iskorišćavanje duhovnog dobra koje je stvorio. S druge strane, ekonomska funkcija oznake se ogleda u smanjenju transakcionih troškova potrošača određenih dobara tako što im se, putem robne marke, obezbeđuju verodostojne tržišne informacije o svojstvima proizvoda za čiju se kupovinu interesuju.

U narednim poglavljima autor se upušta u analizu patenta, autorskog prava i žiga, kao najreprezentativnijih oblika intelektualne svojine. Tabela prikaz ključnih elemenata koji karakterišu patent dat je na samom početku trećeg poglavlja. Sledi obrazlaganje rezonovanja i logike koji su u pozadini zakonskog regulisanja zaštite patenta. Autor zaključuje da su kompromisna rešenja u ovoj materiji rezultat balansiranja između mnoštva oprečnih interesa subjekata zainteresovanih za patent: tvorca pronalaska, njegovih konkurenata, korisnika pronalaska, te stvaralaca derivativnih pronalazaka. U daljem tekstu se pojašnjavaju uslovi patentabilnosti pronalaska poput svetske novosti, inventivnog nivoa i privredne primenljivosti. Sledi izlaganje o obimu i dužini trajanja patenta, sa osvrtom na sertifikat o dodatnoj zaštiti. Posebna pažnja posvećena je ograničenjima patenta. Analizirajući odlike potencijalnog idealnog patenta, autor daje pregled indikatora koje bi trebalo konsultovati prilikom razmatranja dodele patentnopravne zaštite. Ujedno, izdvajaju se i glavne poluge patentnopravne politike bitne sa aspekta uvažavanja specifičnosti pojedinih pronalazaka u okviru jedinstvenog patentnopravnog sistema zaštite. Potom sledi odmeravanje društvene koristi spram društvenog troška patenata, uz navođenje primera različitih motiva za pribavljanje patenta, poput povraćaja investicije, preko strateških do krajnje spekulativnih. Opredeljivanje pronalazača za poslovnu tajnu i/ili njihovo oslanjanje na vremensku prednost, tokom koje će prisvojiti korist od pronalaska do momenta kada konkurencija izađe na tržište sa njegovom imitacijom ili supstitutom, zastupljeni su u praksi kao alternative patentu. Prilikom ocenjivanja ekonomske efikasnosti patentnog sistema autor skreće pažnju na empirijske studije koje dovode u pitanje ulogu patentnog sistema kao direktnog podsticaja za ulaganje u istraživanje i razvoj. Spram ovakvih rezultata istraživanja, povećan broj patentnih zahteva se objašnjava strateškim, a ponekad i spekulativnim ciljevima njihovih titulara. Na kraju poglavlja, autor razmatra

instrumente socijalne politike koji pored patenta imaju za cilj pružanje podrške tehnološkom napretku, poput istraživačkih subvencija, nagrada, kredita, porezskih olakšica i sl.

Autorsko pravo je sledeće pravo iz korpusa intelektualne svojine koje se obrađuje u okviru četvrtog dela. Poglavlje započinje šematskim prikazom stavki ključnih za upoznavanje sa ovim pravom. Za opravdanje ekonomske utemeljenosti autorskog prava koristi se slična argumentacija kao i kod patenta. Ovde se, međutim, naglašava uticaj napretka tehnologija masovnih komunikacija na proširivanje obima imovinskopravnih ovlašćenja autora. Za razliku od patenta, koji se priznaje na konkretnom pronalasku odlukom nadležnog organa nakon sprovedenog odgovarajućeg postupka, momenat nastanka autorskog prava se vezuje za nastanak samog autorskog dela. Sledi izlaganje elemenata definicije autorskog dela koje se određuje kao intelektualna tvorevina koja predstavlja originalni izraz autora. Pojašnjava se *ratio* izuzimanja pravila, ideja, činjenica, zakonskih tekstova i drugih opštih i pojedinačnih akata od autorskopravne zaštite. Ističe se da se autorskopravna zaštita ograničava na originalne elemente dela, kao i da je autorsko pravo neutralno prema autorskom delu koje je suprotno zakonu ili javnom poretku. Dalje autor predočava obim i trajanje autorskog prava, ističući primetnu tendenciju njegovog produžavanja, te daje pregled ograničenja autorskog prava. Posebna pažnja posvećena je kolektivnom ostvarivanju autorskog prava preko organizacija u koje se udružuju autori, odnosno nosioci autorskih prava, sa ciljem smanjenja transakcionih troškova korišćenja autorskih dela i ravnomerne raspodele naknade na sve autore. Pod uticajem primene digitalnih tehnologija, tradicionalni koncept autorskog prava koji počiva na trojnom odnosu između autora, korisnika dela (izdavači, producerske kuće, provajderi i sl.) i publike, menja svoju konfiguraciju transformišući se u direktan odnos između autora i publike. Drastično smanjenje troškova umnožavanja autorskih dela u uslovima primene digitalnih tehnologija, uslovalo je uvođenje raznovrsnih mera njihove tehničke zaštite. Radi upotpunjavanja smisla ovih zaštitnih mera, uvedene su sankcije u slučaju njihovog zaobilaženja. Ovakav razvoj događaja uslovio je širenje obima autorskopravne zaštite. Nedovoljna selektivnost tehničkih mera zaštite autorskih dela, koja isključuje njihovu dostupnost onima koji bi inače imali pravo na pristup autorskom delu na osnovu zakonom ustanovljenih ograničenja, ukazuje na njihovu nesavršenost. Navedeni nedostaci nalažu potrebu za konceptijskim preispitivanjem autorskopravne zaštite u svetlu digitalizacije medija za prenošenje informacija. Široko zastupljene piratske aktivnosti kao i liberalan pristup najvećem broju digitalnih autorskih dela putem interneta, nametnuli su potrebu za osmišljavanjem alternativnih poslovnih modela za prisvajanje koristi od autorskih dela, poput njihovog vezivanja sa komplementarnom robom, ili njihovo korišćenje

kao sredstvo reklame. Pored toga, razmatra se i primena tehničkih mera zaštite, čije bi zaobilazanje, pretpostavlja se, dovelo do povećanja troškova piratskih proizvoda, pa samim tim i do odvrćanja zainteresovanih od neovlašćenog umnožavanja autorskih dela. Kao mogućnost, navodi se i uvođenje paušalne naknade za pristup autorskim delima za internet korisnike. Celina o autorskom pravu se zaključuje sagledavanjem društvene koristi i društvenog troška ovog prava. Iznose se sumnje u podsticajno dejstvo autorskog prava na nastanak novih autorskih dela, uz istovremeno uviđanje njegovog snažnog doprinosa jačanju industrije kulture. Opskurna su predviđanja o budućem razvoju autorskog prava, uz veliku verovatnoću da će dalji put voditi diversifikaciji oblika autorskopravne zaštite za različite vrste autorskih dela, pri čemu je izvesno da će se razvijati novi poslovni modeli za prisvajanje koristi od autorskih dela.

Poslednje od tri prava intelektualne svojine koja su obrađena u knjizi, predstavlja pravo žiga. Predmet zaštite prava žiga je znak (robna marka, ili sve češće – brend) kojim privredni subjekat obeležava svoju robu i usluge na tržištu u cilju njihovog razlikovanja od iste ili slične robe i usluga drugih privrednih subjekata. Autor dosledno započinje poglavlje tabelarnim prikazom suštinskih obeležja prava žiga. Smisao ovog prava intelektualne svojine se bitno razlikuje od svrhe autorskog prava i patenta, utoliko što nema za cilj podsticanje i nagrađivanje intelektualnog stvaralaštva. Uloga žiga je u pružanju verodostojnih informacija o svojstvima robe, na bazi kojih potrošači donose svoje odluke o njihovoj kupovini. Na ovaj način minimiziraju se transakcioni troškovi koji inače prate izbor robe, te se nadomešćuje disbalans uzrokovan asimetrijom informacija koja postoji između proizvođača, distributera i prodavaca određene robe, s jedne strane, i potrošača te robe, s druge strane. Žig asocira potrošača na kvalitet proizvoda, njegov izvor, kao i postojanost svojstava tog proizvoda. Upravo ta asocijativna funkcija žiga ima presudnu ulogu u „ubeđivanju” potrošača da će određenim proizvodom zadovoljiti konkretnu potrebu. Ključna razlika između autorskog prava i patenta spram žiga ogleđa se u vremenski neograničenom trajanju zaštite koju žig pruža, pod pretpostavkom plaćanja odgovarajućih administrativnih taksi i pod uslovom da se robni znak stvarno koristi za obeležavanje robe na tržištu. Načelo specijalnosti nalaže nužno vezivanje konkretnog znaka za određenu robu, pri čemu čuveni žigovi predstavljaju izuzetak utoliko što je njihova upotreba zabranjena za bilo koju vrstu robe. Priznavanju žiga za određeni robni znak prethodi ispitivanje ispunjenosti određenih uslova, poput distinktivnosti znaka. Ona, između ostalog, isključuje mogućnost upotrebe generičnih znakova za obeležavanje robe. Takođe, neće se priznati žig za tzv. prevarne robne znake, koji bi potrošača mogli da navedu na pogrešan zaključak o svojstvima obeleženog proizvoda. Kada je reč o ovlašćenjima titulara žiga, ista se sastoje u zabrani drugom da proizvodi, stavlja u promet i

reklamira robu koja je obeležena zaštićenim ili njemu sličnim znakom, čime se titular žiga zapravo štiti od nelojalne konkurencije. Pravila o žigu su, međutim, podložna ograničenjima. Tako na primer žig ne derogira pravo savesnog lica da koristi svoje lično ime ili, pak, pravo određenog privrednog društva da savesno koristi ranije stečenu firmu u privrednom prometu. Žig poznaje još jedno ograničenje koje se manifestuje samo u odnosu na ovlašćenje titulara da pusti u promet robu obeleženu određenim znakom, putem iscrpljenja prava. Ovaj institut se primenjuje u situaciji kada treće lice stekne pravo svojine na proizvodu koji je obeležen zaštićenim znakom, budući da je tom licu dozvoljeno da dalje prometuje takav proizvod. Primena instituta iscrpljenja prava, očekivano, ne može abolirati zaštitu legitimnih interesa titulara prava žiga da zabrani dalju komercijalizaciju obeležene robe, u slučaju izmene njenih prvobitnih svojstava. Kao nosioci prava žiga mogu se javiti kako fizička, tako i pravna lica, a sistem registracije preovladava kao način njegovog sticanja. Danas je, za razliku od ranijih rešenja, princip slobode raspolaganja tj. prenosa i licenciranja žiga, doživeo međunarodnu afirmaciju, tako da se na žig sve češće gleda kao na robu *per se*. Sledi predočavanje distinkcije između prava znaka, koji je stvar slobodne volje titulara, i oznake geografskog porekla proizvoda, koja je određena nazivom geografskog lokaliteta sa kojeg proizvod potiče, pod uslovom da je njegov kvalitet određen osobenostima datog lokaliteta. U navedenom kontekstu, ističe se veća informaciona vrednost oznake geografskog porekla u poređenju sa znakom. Na kraju poglavlja se zaključuje da novine u oblasti prava žiga idu u pravcu proširivanja obima njegove zaštite.

Šesto poglavlje posvećeno je odnosu prava konkurencije i prava intelektualne svojine, koji se često opisuje kao odnos pravila i izuzetka. S obzirom da prava intelektualne svojine obezbeđuju svojim titularima određena monopolska ovlašćenja u pogledu predmeta zaštite, postavlja se pitanje da li ovakvi prerogativi imaju distorziono dejstvo u odnosu na slobodu konkurencije i kako se to odražava na tržišnu utakmicu. Ukoliko se ima u vidu da i pravo konkurencije i pravo intelektualne svojine oslikavaju težnju za ekonomskim blagostanjem društva, može se izvući zaključak da su ove dve pravne grane komplementarne. Pravo intelektualne svojine bi pri tome trebalo da doprinese prevazilaženju slabosti tržišta, koje slobodna konkurencija ne može da otkloni. Balans u odnosu ove dve grane prava se postiže putem ograničenja prava intelektualne svojine radi zaštite konkurencije. U sastavu ovog dela posebno se razmatra ugovor o licenci, kojim titular prava intelektualne svojine ustupa drugom pravo na određene oblike korišćenja predmeta zaštite, uz odgovarajuću naknadu. U sklopu ove potceline izlaže se problematika pojedinih restriktivnih klauzula, koje se unose u ugovore o licenci, sa aspekta slobode konkurencije. Posebno se skreće pažnja na tzv. blok izuzeća, formulisanih od strane Evropske unije. Ova grupna

izuzeća pomažu ugovornim stranama da utvrde da li je klauzula, koju žele da unesu u ugovor, dopuštena ili ne iz ugla očuvanja konkurencije na bitnom delu relevantnog tržišta. Poglavlje se zaključuje predstavljanjem teorije neophodnih sredstava, čiju je primenu sudska praksa proširila i na slučajeve u kojima se „neophodna sredstva” sastoje iz intelektualnih dobara zaštićenih određenim pravom intelektualne svojine. Izložena teorija ima dosta sličnosti sa institutom prinudne licence i primenjuje se u praksi samo izuzetno.

Poglavlje pod nazivom *O svojinskom karakteru intelektualne svojine* bavi se sličnostima i razlikama između svojine na stvarima i intelektualne svojine, odnosno opravdanošću upotrebe termina svojina u kontekstu intelektualnih dobara. Konstatuje se da postoje zajednički imenitelji između svojine i intelektualne svojine, ali da su evidentne razlike koje sprečavaju primenu iste pravne logike prilikom oblikovanja prava na stvarima, s jedne strane, odnosno na intelektualnim dobrima, s druge strane. Ne spori se potreba da država pojedincu prizna odgovarajući stepen ekonomske kontrole na određenom duhovnom dobru, ali se postavlja pitanje da li takva kontrola treba da ima svojinski karakter. Na navedeno pitanje se nadovezuju mogući alternativni oblici zaštite intelektualnih dobara, poput priznavanja pravno zaštićenog interesa u okviru delikt-nog prava, ili, pak, uvođenje zakonske obligacije na plaćanje naknade koja bi teretila korisnike ovih dobara. Procenjivanje opravdanosti priznavanja isključivih svojinskih ovlašćenja titularima intelektualnih dobara zapravo se svodi na pitanje u kom obimu pravo intelektualne svojine treba da internalizuje pozitivne eksterne efekte tih dobara radi podsticajnog delovanja na njihovu proizvodnju. Priznavanje svojinskih ovlašćenja na duhovnim dobrima ima za posledicu internalizaciju svih efekata, dok bi priznavanje zakonske privilegije, umesto svojine, titularu omogućilo da pokrije troškove proizvodnje tog nematerijalnog dobra, uz ostvarivanje prosečnog profita. Ovde treba primetiti da je internalizacija eksternih efekata opravdana samo ukoliko je trošak internalizacije manji od njene koristi, što govori u prilog tezi da isključiva prava imaju opravdanje samo ukoliko ne postoje drugi, neisključivi modeli koji bi omogućili postizanje istih, ili čak boljih rezultata. Uz uvažavanje svih mana aktuelnog sistema zaštite intelektualnih dobara, nerealno je priželjkivati radikalniji zaokret u normiranju ove oblasti. Za očekivati je, međutim, uvođenje postepene redukcije prava intelektualne svojine, u smislu sužavanja obima isključivih ovlašćenja, skraćivanje trajanja zaštite, te proširenje broja ograničenja dejstava prava prema trećim licima.

Pretposlednje poglavlje knjige se bavi pitanjem *Šta danas pokreće zakonodavne procese u pravu intelektualne svojine*. Za razliku od vremena kada je pravo intelektualne svojine beležilo svoje začetke, kada je glavni razlog za njegovo uvođenje predstavljao javni interes za tehničkim, privrednim i kultur-

nim napretkom, pokretač razvojnih procesa u ovoj oblasti se u današnje vreme vezuje za partikularne interese velikih korporacija. Ove korporacije imaju značajne portfolije prava intelektualne svojine i ujedno su najveći beneficijari sistema zaštite na intelektualnim dobrima. Koristeći svoju značajnu ulogu u nacionalnim ekonomijama razvijenih zemalja, ove korporacije pribegavaju pritiscima na zakonodavne aktivnosti kako bi izdejstvovala visoke standarde zaštite u oblasti intelektualne svojine, na nacionalnom i međunarodnom nivou. O ovoj praksi svedoči i TRIPS (Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine), u kome su inkorporisani minimalni standardi zaštite prava intelektualne svojine. Poštovanje ovih standarda je preko članstva u Svetskoj trgovinskoj organizaciji nametnuto i zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama. Štaviše, preko brojnih bilateralnih i regionalnih trgovinskih ugovora, koje SAD i EU sklapaju sa trećim zemljama članicama TRIPS-a, postepeno se uvodi i tzv. TRIPS plus praksa. Ova praksa uvodi više standarde zaštite od onih minimalnih koji su zajemčeni TRIPS-om. Ovakav razvoj događaja na međunarodnom planu najviše je pogodio upravo zemlje u razvoju i nerazvijene zemlje, za koje obaveza poštovanja ovakvih standarda predstavlja nesavladivi ekonomski teret i otežava njihov razvoj. Zato se kaže da aktuelni međunarodni sistem zaštite intelektualnih dobara nejednake tretira na jednak način, produbljujući jaz između razvijenog i nerazvijenog dela sveta. Trenutna postavka sistema zaštite intelektualnih dobara ukazuje na neophodnost preispitivanja njegovih temelja, kako bi se sprečilo koncentrisanje bogatstva i moći u rukama malog broja subjekata.

Zaključno poglavlje posvećeno je odnosu prava intelektualne svojine i pravde. Najpre se pojašnjavaju koncepti komutativne i distributivne pravde, te se ovi instituti sagledavaju u kontekstu prava intelektualne svojine. Ukoliko komutativnu pravdu shvatimo kao odnos između jednakih subjekata, među kojima se prava i obaveze raspoređuju na recipročnoj osnovi, postavlja se pitanje kako, i u odnosu na koji momenat, utvrditi vrednost prava intelektualne svojine kao predmet razmene. Naime, komutativna pravda nalaže potrebu za očuvanjem ekvivalentnosti među prestacijama strana razmene. Međutim, vrednost prava intelektualne svojine se može drastično razlikovati u momentu nastanka samog prava i nakon izvesnog vremena, kada to pravo počne da generiše ekonomske efekte. Kako se u praksi vrednost prava intelektualne svojine uglavnom procenjuje spram očekivanih prinosa koje će to pravo doneti u budućnosti, ugovori kojima se vrši prenos, razmena, ulaganje ili zalaganje prava intelektualne svojine imaju obeležje aleatornosti, pa im je shodno navedenom immanentna rizičnost. Ukoliko se vrednost prava intelektualne svojine posmatra iz ugla pravde, moglo bi se reći da je opravdana cena kojom se pokrivaju troškovi nastanka predmeta zaštite i omogućuje titularu pravo na ostvarenje prosečnog profita. Ukoliko cena pređe ovu granicu, dolazi do neopravdanog transfera bo-

gatsva. Minimum pravednosti u oblasti prava intelektualne svojine nalaže da se svakom pojedincu omogućući pravo na pristup predmetu zaštite. Kako bi se ovo postiglo, uvedena su izvesna ograničenja prava intelektualne svojine, poput suspenzije, odnosno iscrpljenja prava, te zakonska i prinudna licenca. Za navedena ograničenja se, međutim, mora napomenuti, da nisu ispratila dostignuća informaciono-tehnološke revolucije, te da su se pokazala kao nedelotvorna u praksi. Tako, na primer, titular prava intelektualne svojine, u želji da se zaštiti, pribegava faktičkim merama poput tehničkih mera zaštite kojima onemogućuje pristup svom intelektualnom dobru bez plaćanja odgovarajuće naknade. Neselektivnost ovih tehničkih mera ujedno predstavlja i najveću prepreku za delotvornu primenu ograničenja prava intelektualne svojine u praksi. S druge strane, sve manji zahtevi koji se traže prilikom opisivanja patenta u prijavi, neretko onemogućuju njihovu praktičnu primenu na osnovu prinudnih licenci, što zbog nedovoljnih informacija koje su dostupne javnosti, što zbog neadekvatnih tehnoloških kapaciteta bez kojih se patentirani pronalazak ne može proizvesti. Iz ugla pravde, nameće se pitanje da li je, i u kojoj meri, pravedan međunarodni sistem zaštite prava intelektualne svojine oličen, pre svega u TRIPS-u, kao i u sve zastupljenijoj praksi pooštavanja minimalnih standarda zaštite putem bilateralnih i regionalnih ugovora o trgovini i zaštiti investicija. TRIPS, kao multilateralni instrument, nije nastao usled koordinacije interesa ravnopravnih država, nego je, naprotiv, rezultat nagodbe između razvijenih zemalja, s jedne strane, i zemalja u razvoju i nerazvijenih zemalja, s druge strane. Imajući u vidu TRIPS-ovu genezu, može se zaključiti da sistem koji je uspostavljen ovim Sporazumom ne odgovara zahtevima distributivne pravde, koja nalaže raspodelu ekonomskog tereta proizvodnje intelektualnih dobara među državama srazmerno njihovoj ekonomskoj snazi. Ovakve konstatacije upućuju na neophodnost revizije međunarodnih pravila u oblasti intelektualne svojine radi obezbeđenja pravednije pozicije zemalja u razvoju i nerazvijenih zemalja u međunarodnom sistemu zaštite intelektualnih dobara.

Autor završava knjigu zaključnim razmatranjima gde, pre svega, sugeriše potrebu za oprežnošću i uzdržanošću prema pozitivističkom pristupu pravu intelektualne svojine, predlažući kontekstualni prilaz ovoj problematici. Ističe neophodnost demitologizacije i razobličenja propagande koja se vodi u vezi sa ovom granom prava pod velom zaštite partikularnih interesa moćnih korporacija. Željeni domašaj prava intelektualne svojine potrebno je ograničiti na one duhovne tvorevine koje inače ne bi nastale na osnovu dinamičkog podsticaja tržišta, pa je za njihov nastanak potrebno ograničiti ili čak isključiti konkurenciju i omogućiti titularu prava da svoj proizvod prodaje iznad marginalnog troška proizvodnje. Uvođenje prava titulara na potraživanje naknade za korišćenje predmeta zaštite od strane korisnika navodi se kao alternativna solucija aktuel-

nom modelu zaštite. Predočene su granice delovanja prava intelektualne svojine koje se ogledaju u selektivnom podsticaju za intelektualno stvaralaštvo. Ovo ograničenje se oslikava u izostanku stimulusa za nastanak duhovnih tvorevina za koje nema tržišta, odnosno, za koje ne postoji dovoljna tražnja. Navedeni limit najviše pogađa slabo razvijene zemlje sa niskom platežnom moći, budući da privatni kapital nema interes da ulaže u dobra čije troškove proizvodnje neće moći da povrati. Tako se dolazi do zaključka da aktualno pravo intelektualne svojine podržava interese najrazvijenijih zemalja budući da upravo one imaju odlučujući uticaj na njegovo oblikovanje. Izrazit ekonomski jaz između razvijenih i nerazvijenih zemalja upućuje na različite interese koje ove dve grupe zemalja zastupaju u vezi sa pravom intelektualne svojine. Otuda međunarodna harmonizacija ove pravne oblasti predstavlja samo prividnu saglasnost o tome kako globalni sistem zaštite intelektualne svojine treba da izgleda. Uvažavajući izazove koje informaciona era nameće pred pravo intelektualne svojine, te nedostatak verodostojne potvrde ekonomske doktrine o stvarnoj neto društvenoj koristi ove grane prava, autor se zalaže za zaustavljanje njenog daljeg jačanja. Na samom kraju predviđaju se razvojne tendencije u materiji prava intelektualne svojine koje autor vidi u njegovoj daljoj fragmentaciji i specijalizaciji, te u slabljenju aktuelnog sistema zaštite.

*
* *

Knjiga *Pravo intelektualne svojine i informaciono društvo* ne predstavlja klasičan udžbenik o pravu intelektualne svojine. Naprotiv, u knjizi se pravo intelektualne svojine sagledava u svetlu promena koje su se odigrale u oblasti informacionih tehnologija. Iako ne predstavlja klasičan udžbenik, knjiga pruža pregled najbitnijih instituta iz domena prava intelektualne svojine, što materiju knjige čini shvatljivom i čitaocima koji nemaju predznanja iz ove oblasti. Istovremeno, za deo čitalaštva koji vlada materijom, knjiga pruža niz pojašnjenja, primera i poređenja koji omogućuju produbljivanje stečenih znanja.

Autor je u knjizi otvorio niz pitanja na temu prilagođenosti ove pravne grane novonastalim okolnostima u eri informaciono-tehnološke revolucije i sugerisao potrebu njene izmene. Poseban kuriozitet knjige ogleda se u njenom potencijalu da kod čitaoca probudi potrebu za kritičkim promatranjem pravnih rešenja u ovoj oblasti. Tako knjiga, pored prikaza pozitivnopravnih rešenja, ide korak dalje i upućuje na neophodnost uviđanja interesa koji diktiraju normativna rešenja u ovoj oblasti. U knjizi se razobličava utisak koji pravo intelektualne svojine *prima facie* odaje da je zapravo u službi zaštite legitimnih interesa titulara prava intelektualne svojine, ukazujući da se pravilima iz ove oblasti prven-

stveno štite partikularni interesi moćnih subjekata iz oblasti industrije kulture. Autor, takođe, uviđa da promene koje su okarakterisale oblast informacionih tehnologija nagoveštavaju potrebu za revizijom važećih rešenja u cilju liberalizacije pristupa intelektualnim dobrima.

Delo je logično strukturirano i pisano jasnim i razumljivim stilom. Na mnoštvo konstatacija, autor se nadovezuje konkretnim primerima koji olakšavaju savladavanje izložene problematike. Kvalitativno spoznavanje specifičnosti i opravdanosti prava intelektualne svojine prikazano je naročito u delu knjige koji sledi nakon predavljanja najistaknutijih oblika intelektualne svojine. Materija knjige se predočava uz uvažavanje njenih ekonomskih, istorijskih, socioloških, filozofskih i komparativnih aspekata, uz iznošenje autorovih očekivanja o budućim tendencijama. Sve navedeno, čini delo autora Slobodana M. Markovića dragocenim doprinosom oblasti prava intelektualne svojine, koje se, zbog iznetih kvaliteta, preporučuje čitalaštvu.